

Damir Smiljanić, *Iritacije*,
Adresa, Novi Sad 2014

Davor Lazić

Sa *Iritacijama* nam stiže druga knjiga Damira Smiljanića iz područja sinestetičke teorije saznanja kojom se autor bavi i čije knjige predstavljaju pionirska dela u ovoj, kod nas prilično neistraženoj, oblasti. Sa druge strane, ni u zemljama sa bogatijom filozofskom tradicijom i produkcijom, teme i autori kojima se bavi Smiljanić svakako ne predstavljaju savremeni filozofski mejnstrim, ako pod mejnstrimom akademske filozofije pretpostavimo hegemonijalnu poziciju anglosaksonske filozofije u savremenom svetu. Ipak *savremenost* i *aktuelnost* Smiljanićevih napora ogleda se u tendencijama izmene odnosa *centra* i *periferije* ili reskripcije klasičnog filozofskog kanona. Tendencija ovih savremenih kretanja ogleda se u uvođenju tema, pojmova, polazišta, pa čak i jezika koji u klasičnom filozofskom kanonu nisu imali legitimitet. Tako u današnjoj akademiji možemo prisustvovati otvaranju prostora za filozofske kulture kojima je donedavno osporavan legitimitet, kao što su različite azijske, afričke, latinoameričke filozofske tradicije, kao i za druge emancipatorske filozofske projekte.

Posle klasičnog razvoja fenomenologije od Edmunda Huserla pa sve do Morisa Merlo-Pontija iskristalisale su se u nemačkom govornom području pre svih dve linije nastavljača fenomenološke tradicije kao možda najuticajnije. Jedna je vezana za Bohum, grad na severozapadu Nemačke, te rad Bernarda Valdenfelsa, dok drugu prepoznajemo u *Novoj fenomenologiji* Hermana Šmica.¹ U blizini ili u dosluhu sa ovom potonjom jednim delom nastaju i Smiljanićevi sinestetički doprinosi na našem govornom području.² Ipak, za razliku od autora sa našeg govornog područja, koji se često guše istorijom te koje često prati nemoć da se odupru *kanonskim autoritetima* a što im onemogućava

1 Koja se razlikuje od zbirno nazvane istoimene tendencije u francuskoj fenomenologiji (up. Gondek, Hans-Dieter/Tengelyi, László: *Neue Phänomenologie in Frankreich*. Suhrkamp: Frankfurt/M 2011)

2 Sa druge strane, kako uticaj tako i autori kojima se bavi Smiljanić ne iscrpljuje se sa fenomenološkom tradicijom u filozofiji. Smiljanić često navodi autore poput Lipsa, Miša, Keniga, Klagesa (up. Smiljanić, Damir *Sinestetika. Skica patičke teorije saznanja*. Adresa: Novi Sad 2011, str. 7 ff.).

dolazak do autentičnog glasa, Smiljanićev pristup filozofiji deluje neviđeno poletno i sveže.

486

Za razliku od Smiljanićeve prve knjige gde je pokušao da ponudi jednu skicu patičke teorije saznanja, u *Iritacijama* on bira formu ogleđa, putem koje nastavlja svoja sinestetička istraživanja.³ Ogleđe sa vanredno originalno osmišljenim naslovima otvara ogleđ pod naslovom *Hermeneutika draži*. Kako samo navikli u klasičnoj hermeneutici kod Gadamera, *razumevanje* je ono oko koga se okreće hermeneutički projekat. Već sam naslov u tom smislu deluje konstraintivno. Sa druge strane, sam pojam draži navikli smo da vidimo u drugačijim diskurzivnim okruženjima. Smiljanić piše: „Draž nije samo nešto što aficira subjekt, neko njegovo čulo, nego nešto što ga nagoni na tumačenje“ (str. 6). Ovde upravo nalazimo tako i jednu in nuce *kritiku kauzaliteta*.⁴ Draž nije naprosto nešto što treba odmah obuhvatiti jednom kauzalnom šematikom i ukazati na mesto draži unutar jedne takve diskurzivne formacije, nego je sama draž ono što potiče na formativnu aktivnost, na *ogledanje*. Stoga sama draž koja prelazi u nadraženost i njen opis jeste hermeneutička delatnost. A ako smo se time oslobodili, ili barem stavili u zagrade kauzalnu šematiku, onda nam sama teza o neraskidivoj povezanosti između draži i izraza ima delovati plauzibilnije. Tako Smiljanić i uvodi *hermeneutičku tezu* o draži kao interpretativnoj kategoriji i to „u dvostrukom smislu: kao ono što nam interpretira svet oko nas i kao ono što samo po sebi zahteva interpretaciju“ (str. 9). Smiljanić dalje uvodi i pojam utiska u smeru dalje razrade hermeneutike draži. Čini se da je utisak nešto kompleksnije od draži. Utisak je određen kao nešto celovito, kao nešto harmonizujuće. Ipak, draž i utisak stoje u odnosu međusobnog uslovljavanja. Dalje, Smiljanić ukazuje na dimenziju istoričnosti

u pogledu draži. Draži nisu nešto naprosto u sebi zatvoreno kao u introjektivističkim teorijama emocionalnosti, nego draži imaju i istoriografski potencijal. Da li se draži možda rađaju, rastu i umiru kao i drugi istorijski fenomeni? Priroda ogleđa ne dozvoljava da se ide tako široko i daleko, tako da je ovde akcentovana *nadraženost modernog čoveka*. Hermeneutici draži modernog čoveka pristupa se pomoću dva teorijska modela – Georga Zimela i Valtera Benjamina. Prema jednom, opažanje modernog čoveka karakteriše se putem distance, dok je kod potonjeg, upravo suprotno, reč o približavanju kao karakteristici modernog opažanja. Smiljanić sumira da je, koncem, opažanje modernog čoveka obeleženo *rasejanošću*. Ova rasejanost se ogleđa i u jednom diskontinuitetu svesti koja nas dovodi na početak odnosno kraj teme. Aktualnost *iritacija* se ogleđa upravo u tome, u njihovom dejstvu na svest koje donosi efekat diskontinuiranosti. Smiljanićevim rečima: „U jednom trenutku je jedan takav utisak aktuelan i izvesno vreme se svest bavi njime, a onda taj interes popusti, utisak izbledi i svest se vraća u stanje relativne indiferentnosti, u kojem prebiva, sve dok je na zaokupi neka druga iritacija“ (str. 28)

Drugi ogleđ – *Gnoseologija dodira* svojim naslovom ponavlja konstraintivnost koju smo primetili već u prvom ogleđu *Iritacija*. Sa druge strane, Smiljanić u ovom ogleđu pokušava ne samo da ukaže na *zanemareno mesto dodira* u odnosu na druga čula unutar teorije saznanja, nego ide i korak dalje te kao glavnu tezu ogleđa postavlja tvrdnju da „dodirom *najneposrednije* iskušavamo stvarnost“ (str. 37). Ovde se Smiljanić nadovezuje na Kondijaka i tradiciju misaonih eksperimenata u filozofiji.⁵ Tematizuje se uloga dodira kao takvog, ali i u sadejstvu sa drugim čulima unutar geneze kako znanja tako i subjektivnosti subjekta. Sadejstvo čula Smiljanić ispituje tematizujući sinestezije – sinestetička iskustva, odnosno iskustva u kojima se pokazuje da granice između čula

3 Sam autor je već u knjizi *Sinestetika* nagovestio dva moguća scenarija u kojima bi se mogao očekivati dalji razvoj sinestetičke teorije.

4 Kauzaliteta u *atomističkom smislu* ili kako to nalazimo kod Merlo-Pontija pod odrednicom *partes extra partes* (up. Merlo-Ponti, Moris: *Fenomenologija percepcije*. Veselin Masleša-Svjetlost: Sarajevo 1990, str. 99).

5 Kao savremeni doprinos temi misaonih eksperimenata up. Bertram, Georg W. (Hg.): *Philosophische Gedankenexperimente. Ein Lese- und Studienbuch*. Reclam: Stuttgart 2012.

nisu tako oštre kako se obično pretpostavlja, te da pojedinačna čula nisu nešto u sebi zatvoreno, nego da je odnos među njima enigmatičniji nego što se čini. Razlika među čulima pre je diskurzivna, odnosno reč je o *distinctio rationis* prema terminologiji stare ontologije. Daljim tokom ogleda, Smiljanić uvodi i učenje *Melhiora Palađija* kao sagovornika i saborca u afirmaciji dodira i njegovog značaja u procesu saznanja. Dalje se govori o dodiru i dodirivanju sa stanovišta jezika, odnosno metafore. Dodir već i na ravni običnog jezika putem metafora svedoči o svojim sinestetičkim svojstvima.

Naredni ogled *Nova fenomenologija gadljivosti* predstavlja pokušaj aktualizacije fenomena gadljivosti unutar savremenog filozofskog diskursa. Filozofska relevantnost gađenja ogleda se u čovekom *naseljavanju* sveta. Čovek izgrađuje svet upravo licem u lice sa onim gadljivim. Pokušava tako sopstvenim konformističkim potencijalima da gadljivost domestifikuje te da je isključi iz svog neposrednog okruženja. Tako on stvara jedan *svet sa ove strane* gadljivosti. Gadljivost je stoga granični fenomen jednog takvog anestetizovanog sveta. Tako pojavljivanje gađenja ima karakter upada, prodora u takav anestetizovani svet. Ono što je zanimljivo u jednom delu ogleda, jeste pokušaj interpretacije odnosa između determinišućeg i modifikujućeg poimanja predikata po niti vodilji fenomena gadljivosti (str. 109 ff.). Fenomen gadljivosti dalje Smiljanić varira u različitim perspektivama te tako pokazuje takoreći različite *maske* gadljivosti. Koncem, on stiže i do gadljivosti filozofa i pitanja – koju to vrstu gađenja filozofi gaje?

U ogledu *Filozofija jeze* Smiljanić se bavi strahom i njegovim varijacijama te njihovom filozofskom relevantnošću. Za razliku od ranijih ogleda strah je koliko-toliko prisutan u filozofskom diskursu, prevashodno zahvaljujući filozofima *egzistencijalističke* provenijencije. Sam Smiljanić za pojam jeze rezervišo osećanje koje se jednim delom razlikuje od straha. Strah poseduje intencionalni predmet dok u jezi u određenom smislu on izostaje. Stoga je jeza okarakterisana putem afektivne pogođenosti i atmosferske

prirode osećanja. Ono što karakteriše jezu, prateći izostanak intencionalnog predmeta, jeste kvalitet jeze koji se ogleda u nemogućnosti da se fiksira izvor straha, odnosno: „Za fenomen jezivog je karakteristična igra između prednjeg plana i pozadine“ (str. 149). Smiljanić, pozivajući se na delo savremenog nemačkog filozofa Gernota Bemea, ukazuje, shodno prirodi emocija kao atmosfera, na moć i mogućnost *insceniranja* istih, te tako na jedan žanr koji ima upravo takvo ulogu kada su u pitanju strah i jeza. Reč je naime o *hororu*. Ono što nam žanr horora plastično demonstrira jeste odnos sa jedne strane jezika (ili nekog drugog medija), kao naracije (ovde na primeru dela Edgara Alana Poa), i sa druge strane produkcije ili insceniranja atmosfera.

Esej koji zatvara ovu zbirku ogleda jeste *Sinestetika praznine*. Proučavanju praznog Smiljanić pristupa iz jedne, za njega čini se plodne perspektive razlikovanja determinišućih i modifikujućih predikata (str. 185). Tako se fenomenu praznine pristupa shodno sinestetičkoj teoriji kao prostornom fenomenu, a ujedno i kao patičkom stanju. Dalje, Smiljanić razlikuje tri oblika sinestetike praznine, kao „iscrpljenost (ispražnjenost), dosadu, egzistencijalni osećaj praznine (zasićenost životom)“ (str. 189). U daljoj analizi ukazuje se na fenomen praznine ne nužno kao na nešto negativno, nego kao nešto kako konstitutivno tako i poticajno za opažanje. Smiljanić završne redove posvećuje figuri kritičara praznine a onda i ispraznom jeziku, ukazujući na pripisivanje ovog epiteta različitim autorima kao i tematizaciju istih u različitim varijantama.

Dolazimo do mesta gde je primereno ukazati na jedno *pro* i *contra* u pogledu *Iritacija*. Jedan od ograničavajućih faktora dela u određenom smislu jeste sama forma ogleda. Forma ogleda ima svoje prednosti kako za autora tako i za čitaoce. Ipak u određenim perspektivama ona pokazuje određenu nemogućnost koja bi sinestetičku teoriju odvela dalje nego što to priroda ogleda dozvoljava. Ovde ćemo ukazati na jednu moguću perspektivu čije nagoveštaje možemo naći već u samom delu. Reč je o dva toposa – jedan se tiče savremenih medija, dok je drugi oslonjen na

istorijsku ravan sinestetike. Čini se da je upravo na ovom području položena kako granica tako i potencijal dela. Iritacije se pokazuju kao primerena forma izraza modernog čoveka odnosno kao forma u saglasju sa čovekom okarakterisanim rasejanošću. Postavlja se pitanje da li sinestetika treba da se zadovolji da bude samo izraz ove rasejanosti, a koja se oslanja na dva navedena toposa medijske i istorijske ravni, ili ona mora i treba sebi da postavi za zadatak da bude ujedno i protest protiv ovakvog stanja. Takva iritacija bi vodila u dekonstrukciju ovoga izraza i ukazivanje na njegovo mesto unutar jedne simboličke ekonomije. Možda jednu takvu iritaciju možemo očekivati u budućim delima, koji bi u

pogledu na stanje modernog čoveka vodili u smeru priloga jednoj teoriji medija.

Smiljanić je sa *Iritacijama* dao jedan originalni doprinos filozofiji na našem jeziku. Sa *Iritacijama* Smiljanić reaktivira jedno staro samorazumevanje filozofskog rada. To je da misliti nije neko naprosto, nije neka odluka voluntarističkog subjekta da se misli, nije moralni imperativ bića koje misli, nego je nešto što dolazi sa *iritacijama*. I ne samo to, nego da same iritacije jesu mišljenje – da misliti znači – iritirati i biti iritiran. Smiljanić je uspeo u *Iritacijama* ujedno da da jedan originalan prilog ali i da nas podseti na to – da mišljenje oduvek počinje iritacijom, odnosno *čuđenjem* u terminologiji antičkih filozofa.